

מרון הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל

הערות בעניין היתר המכירה בשביעית

מבוא

א. הערות מרון הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל לספר בית רידב"ז;
ב. הערות מרון הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל למאמר הגר"ש גורן

מבוא

הגיעו לידינו הערות של מורנו ורבנו, הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל לכמה מאמרים המתנגדים להיתר המכירה: א. הערות על גיליון של ספר בית רידב"ז; ב. הערות למאמר שכתב הגר"ש גורן "תקפו של היתר המכירה בשמיטה לאחר קום המדינה", מחניים לו (תשי"ט) עמ' 7-16.

מורנו ורבנו הקפיד מאוד על תוקפו של היתר המכירה, שעיקרו יעשה מתוך ליבון וביורור הלכה, לא מתוך איומים והפחדות. הרב צבי יהודה זצ"ל כתב מספר בירורי הלכה בעניין היתר המכירה (נדפסו בסוף שבת הארץ, ניצני ארץ ואגרות חמדה). אולם מלבד המחלוקת ההלכתית העקרונית על תוקפו של היתר המכירה, הרי שהשתלבה במחלוקת זו גם מחלוקת של הלכות והליכות, כאשר מנסים להקטין את הרבנים הגאונים שעמדו בראש היתר המכירה, ובכללם את מרון הרב קוק זצ"ל. מורנו ורבנו זצ"ל היה איש של דיוקים לפרטי פרטים, ובהערותיו הרבות המפוזרות בספריו אנו מוצאים דיוקים בפרטי פרטים, ואפילו בדברים שוליים. בענייני שביעית הקפדה זו גדלה מכיוון שהמסלפים פגעו בכבוד אביו זצ"ל, והוא שהיה מקושר בקשר נשמתי אמיץ עם אביו מרון הרא"ה קוק זצ"ל, יצא להסיר קמשונים וטעויות שפשטו בנושא. ועל כן נראה שיש להדפיס את הדברים מחדש, לבל יוצר חלילה רושם שגדולי ישראל התנגדו לשיטת מרון הרב קוק זצ"ל, ואמנם היו שהתנגדו אולם הכל הכירו בגדלות התורה המיוחדת של הרא"ה הגדול.

1. הערות נוספות של מרון הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל באותו עניין עי' "הערות בעניין היתר המכירה בשביעית", ניצני ארץ יד (תשס"א), עמ' 28-35.

א. הערות מן הרב צבי יהודה זצ"ל לספר בית רידב"ז

הקדמת בית רידבי"ז: בס' נפש חיה מהרב הגאון רח"א וואקס זצ"ל² מביא מכתב מהגאון הק' ר' אלי' גריידיצער זצ"ל זי"ע שהוא היה מעורר הראשון לעשות ישוב חדש בארצנו הק' לעבוד אדמת הק' כידוע לכל, וכתב במכתבו שברור לו אם ישבו כעת ישראל על אדמתם שהמה ק"ל יהודים [כך היה בזמנו] וישמרו את השמיטה כדת התורה ויתקנו בזה העוון שחטאו אבותינו...

הערת הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל: זה לשון מכתבו של הגה"ר ר"א מגריידיץ זצ"ל: "ואצלי כבר ברור שאם יקיימו ישראל שיתחילו לעבוד אדמת הקדש בסך ק"ל משפחות שיהיה התחלת הגאולה גם כשלא יהיו ישראל ראויים לכך" – ואין שם שום זכר מחיוב שמירת השמיטה.

הקדמת בית רידבי"ז: אחינו ב"י שימו לבבכם לדברים האלו היוצאים מפי גאון קדוש זי"ע שהיה בדורנו וידע היטב מצבנו בזה"ז. וזה לכם לדעת אשר אחר החילול השמיטה הראשונה בשנת תרמ"ט שלח הקב"ה בשנה שלאחריה חגב וארבה ויאכל את כל תבואת הארץ ויצאו כולם נקיים...

הערת הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל: כל אלו איומים להפחיד, ואין בהם ברור ההלכה של איסורי תורה דאורייתא או דרבנן.

הקדמת בית רידבי"ז: ובתחבולות ומרמה הטעו את הרב הגאון יצחק אלחנן מקאוונא ז"ל בהציעם לפניו אשר אם ישמרו השמיטה יש בזה סכנת נפשות...

הערת הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל: הטעו את הגרי"א מקאוונא, הטעו את הישועות מלכו, הטעו את האבני נזר, הטעו את אוצרות יוסף לר' יוסף ענגל, הטעו את הגאון הצדיק האדר"ת ועוד.

הקדמת בית רידבי"ז: וגם על הוראת שעה הזה יצאו אז כל גאוני הזמן כמו הגאון הק' רי"ל דיסקין והגאון ר' יוסף דוב ז"ל והגאון נצי"ב ז"ל ועוד כל גאוני הזמן אשר קטנם עבה ממתניו וצווחו ככרוכיא...

הערת הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל: מודד בדיוק – והנצי"ב ז"ל בתשובותיו כמה פעמים³ כתב לסמוך על הוראת הגרי"א מקאוונא ז"ל שהוא גאון... וגאון ר' ישראל סלנט ז"ל כתב על הגרי"א מקאוונא ז"ל בבואו לרבנות שהוא רשכבה"ג.

2. הרב חיים אלעזר וואקס, ספר נפש חיה, פיעטרקוב תרל"ז, עמ' 10 (אורח חיים סי' א).
 3. עיי' למשל שו"ת משיב דבר ח"ב סי' ב: "והודיע מע"כ נ"י שכבר הורה גאון הדור האב"ד מקאוונא נ"י שהותר הקשר..."; ובח"ד סי' ז: "ע"כ לא תצא ממני הוראה זו למעשה אם לא

הקדמת בית רידבי"ז: מכ"ע יהודי אחד... ובתחבולות האלו מבלבלים העולם ומטעים את ישראל ומסיתים ומדיחים את ישראל בכל מקומות מושבותיהם וידם נטויה כ"כ בזרוע עד שכפו* ההר כגיגית על הרב דיפו שיתיר שביעית... הערת הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל: *לא היה שום פעם אלא בירור ההלכה ומצב המציאות.

הקדמת בית רידבי"ז: וע"כ הגה בעצמך אם הרב דיפו כתב על חתיכת נייר שטר מכירה להערבי היחף שכל א"י שביד היהודים שייך לו, האם בזה קנה הערבי...

הערת הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל: כל שטר מכירה כתוב על חתיכת נייר; הערבי הזה הוא עשיר אדיר מליונר ושטרותיו של מליונים בעלי ערך ממשי.

הקדמת בית רידבי"ז: וזאת לכם כל ישראל לדעת אשר התבואה הנזרעת בשביעית וכן כשזימר את כרמו בשביעית התבואה והפירות והיין אסורין לפי ישראל כבשר חזיר כמבואר בסי' ג' שהוא איסור גמור מוחלט מכל הפוסקים ועונשו חמור הרבה יותר מאכילת חזיר ד' ישמרנו מן העונש הנורא שעל איסור חמור זה...

הערת הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל: כבשר חזיר – בדיוק! בסי' ג' אין שום זכר מזה בשייכות לאיסור חזיר.

בית רידבי"ז: הוראת רבנן קשישאי... מקום חותם בד"צ ה"ו בעיה"ק ירושלים תובב"א משה יהושע יהודא ליב בהרב הגאון הצדיק מוה"ר בנימין זצ"ל...

הערת הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל: ידוע שהוא חזר בו אח"כ ונצטרף למתירים וסידר את היתר המכירה ע"י הגה"צ רנ"ה הלוי ז"ל הרב דיפו בס' הוראת שעה להרי"צ הלוי ז"ל.⁴

שהגאון מקאוונא שליט"א יסכים ג"כ לזה...".

4. עי' הרב יוסף צבי הלוי, ספר הוראות שעה, ירושלים תרס"ט (ד"צ תשל"ט), עמ' קטו-קטז, במכתב של האדר"ת לרנ"ה הלוי: "ע"ד שאלותיו בהיתר עבודה לאחינו שומרי השביעית איך יעשו בשביעית הבעל"ט. א) בדבר הוראתו אשר גם הגאון האדיר מהריל"ד זצ"ל הסכים לכתרה למכור האילנות עם הקרקע מקום היניקה וכו' ורק אמר מפורש שאינו קובע הלכה זו לדורות... אמנם לעניותי נ"ל שכדאי הוא הגריל"ד ז"ל לסמוך עליו בשעת הדחק כנד"ד"; וע"ע שם, עמ' קכא/2, במכתב אחר של האדר"ת חזר על היתר המהריל"ד.

בית רידבי"ז מכתבים: שמואל סלאנט.

הערת הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל: עדות הגה"צ האדר"ת ז"ל ששאלו אח"כ את הגרש"ס ז"ל הראה להם את פסק המהרימ"ט ז"ל.⁵

בית רידבי"ז מכתבים: הק' אברהם חופ"ק סאכטשוב.

הערת הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל: עי' תשובתו באבני נזר⁶ באריכות בירור היתר המכירה וגם באין חילוק מלאכות אם דאורייתא ודרבנן.

בית רידבי"ז מכתבים: ישראל במו"ה דוד משה זצ"ל (טשארטקוב).

הערת הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל: בפגישותי אתו אמר לי על כ"ק אאמו"ר זצ"ל "הלא הוא דער גרויסער... ואח"כ הלא הוא הגדול הדור".⁷

בית רידבי"ז מכתבים: ישראל במו"ה מרדכי פייביש (הוסיאטין).

הערת הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל: הוא אמר לי "כי בעצם הוא נוטה למזרחי" ורק מתעכב משום חיזוק היהדות של החסידים, ועוד אמר לי שאין מה להיפגש עם האגודה שהרי הם "אינם רוצים ארץ ישראל", ועוד אמר [שהראה?] להרבי מגור והנלווים אליו שראו בסידור תפילה למשה להרמ"ק ז"ל אם אפשר להיות עם האגודה.⁸

בית רידבי"ז מכתבים: הק' מאיר אריק האבדפ"ק הנ"ל.

הערת הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל: אמר לי בהתרגשות על כ"ק אאמו"ר ז"ל: אני אומר חוות דעת על דברים שהוא אומר?

בית רידבי"ז מכתבים: הק' עקיבא בהג' מהרשב"ם זצוק"ל.

הערת הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל: מלא יחס הערצה וחרדת קודש לכ"ק אאמו"ר זצ"ל.

---

5. עי' באגרות האדר"ת (בסוף ס' אדר היקר, ירושלים תשכ"ז) סי' י (עמ' פז): "אף כי הרה"ג דיפו זצ"ל [רנ"ה הלוי] והרב דפ"ת ועוד שיחיו מעידים מפורש שבשמיטה הקודמת הסכים הגריל"ד לזה, והרש"ס נ"י הראה בעצמו את המהרי"ט...".

6. שו"ת אבני נזר, י"ד סי' תנח.

7. עי' הרב אבינר, רבנו, ירושלים תשס"ד, עמ' 126, שנפגש עם הרבי מטשארטקוב ועם הרבי מהוסיאטין והרב מאיר אריק, במסגרת נסיעה לשם הסברת חשיבות הקמתה של תנועת דגל ירושלים.

8. עי' הרב אבינר שם.

בית רידבי"ז דף לה ע"א: דברי חכמים בנחת נשמעים... נכון לבי בטוח שגם להרב הגאב"ד* מיפו ת"ו היה המעשה הזה למורת רוח.
הערת הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל: *כן באגרות הראיה סי' רמא, רסא, רסב, רסג.⁹

בית רידבי"ז דף נז ע"א: ובעיקר ההיתר למכור לנכרים שמיטה הראשונה, לא בצדק נעשה ההיתר הזה מאיזה רבנים*, וכל הרבנים הגאונים הצדיקים שהיו בזמן ההוא צווחו ככרוכיא...

הערת הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל: *באוצרות יוסף לגאון ר' יוסף אנגל שמעתי שאיזה רבן פסקו לאיסור, ולא נכון הדין הוא שלעצמו יכול להחמיר ולא לאחרים.

בית רידבי"ז דף נז ע"ב: ואין לומר דאפילו אם יפקיע הקדושה מן הארץ ע"י קניין נכרי והוי כח"ל הוא דווקא לעניין תרו"מ ושמיטה ומצוות התלוין בארץ הוי כח"ל, אבל עכ"ז יש בו ישוב א"י כי לא תלי זע"ז וכדאי לעשות מהארץ חו"ל, אך בשביל ישוב ישראל בארץ, ז"א דקדושת הארץ דרבנן לא יבטלו רבנן קדושתן קדושת הארץ גופיה משום ישוב א"י ואין לעשות הערמה בזה ובפרט שכבר כתב התשב"ץ ז"ל דכל עיקר מצות להיות בא"י הוא אך משום מצוות התלויות בארץ ולא בשביל שאר הקדושה שיש בא"י.

הערת הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל: ובחתם סופר יורה דעה רלד לא משום מצוות התלויות בה אלא משום קדושת עצמה.¹⁰

9. אגרות הרב קוק זצ"ל לוועד המושב עקרון, שלא יעזו להכריח אלו הרוצים לשבות לעבוד או לזרוע בחלקות אדמותיהם.

10. וז"ל החתמ"ס יר"ד סי' רלד: "והנה לכאורה משמע לא משום מצות התלוים בא"י וירושלי' כופי' אלא משום קדושת עצמה וכל הדר בח"ל דומה כמי שאין לו אלוה ר"ל אדרבא לדברי ר"ח כהן שבתוס' שלהי כתובות משמע אי לא מצות נוהגת היה יותר ראוי' לעלות ומהר"ט ח"ב ח"ד סי' כ"ח שהביא הדרת גאוננו כ' להדי' שהטעם משום תוס' קדושתה ולא משום מצות הנהגות ודלא כמשמע מתשב"ץ הנ"ל ותשב"ץ גופי' רפי' ביד' וכיון שכל עצמו הוא משום עוצם קדושתה אין לכנס כלל בפלפול אי קדשה ראשונה וקדש' לע"ל... היוצא מדברינו דעכ"פ לכ"ע קדושת שניהם קדושת עולמים מימות עולם עד סוף כל ימות עולם לא נשתנה ולא ישתנה אלא שקדושת ירושלים חמורה מקדושת שאר א"י וגם הרמב"ם דלא מנה למ"ע ישיבת א"י כמו שחשב הרמב"ן במניין המצות מ"מ מודה ביתר שאת בקדושה בזה"ז". וע"ע כפתור ופרח פרק י, מבוא לשבת הארץ סי' טו.

בית ריב"ז שם: ...ותא חזי כמה עמלו חכמים להחזיק קדושת הארץ, דהא אפילו למ"ד דיש קניין חייב בקדושת הארץ מדרבנן משום דלא רצו חכמים בשום אופן דיופקע הקדושה מן הארץ ויהיה ארצנו כח"ל ח"ו* לא תהא כזאת בישראל, וחלילה וחלילה לסמוך על ההיתר שנעשה בהוראת שעה לקבוע הלכה לדורות*...

הערת הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל: ארצנו לא תהא כח"ל ח"ו אלא יש עיכוב של חלות חיוב של מצוות מסוימות ואין זה הלכה לדורות אלא הוראת שעה לפי מצבה ומסיבותיה.

בית ריב"ז שם: ומזה תבין היטב הטעות שהרעישו הרבנים הנאורים* בזה ע"י מכ"ע להתיר עבודת הארץ בשנת השבתון מהא דמכריז ר' ינאי פוקו וזרעו בשביעית משום ארנונא...

הערת הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל: חיוב מחאה לזילותא לגאון ישראל.

ב. הערות מרן הרב צבי יהודה למאמר הגר"ש גורן¹¹

הגר"ש גורן פרסם לראשונה בכתב העת מחניים (מחניים לו [תשי"ט] עמ' 16-17) מאמר ובו הוא מערער על תוקפו של היתר המכירה לאחר קום המדינה. הוא מעלה שתי טענות מרכזיות: הטענה הראשונה היא כי לאחר קום המדינה, מלבד הבעלות הפרטית נוצרה בעלות נוספת "בעלות על". לדעתו המכירה לגוי תקפה רק ביחס לבעלות הפרטית, אך עדיין בעלות המדינה בעינה עומדת. טענתו השנייה היא שמרן הרב קוק זצ"ל במבוא פרק יד מתמודד עם השאלה: מדוע לא שמענו על היתר המכירה בדורות קדומים, כגון בזמן האמוראים, וע"כ הוא משיב שלוש תשובות. באחת התשובות כותב מרן הרב זצ"ל שבדורות קדומים רוב הקרקעות היו של ישראל, מה שא"כ בזמנו רוב הקרקעות מוחזקים בידי נכרים. לפי"ז טוען הגר"ש גורן, שבימינו, שיש רוב ישראל, אין תוקף להיתר המכירה.

הגרי"ש גורן: אין קניין לגוי להפקיע קדושת הארץ תחת שלטון יהודי (מחניים שם, עמ' 9).

הערת הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל: זה מטעה: כאילו הוא החלטה וודאית כך שאין קניין להפקיע בשלטון יהודי, והרי זה כאן להלן רק הצעת חידוש של סברא, שתולה אותה אחר כך בחילוקי דעות הראשונים ביחס שבין מלכי ישראל

11. פורסם לראשונה בשינויים קלים בתחומין ז, תשמ"ו עמ' 23-26.

או מלכי גויים, וא"כ שוב חוזר לספיקי דרבנן, וגם כל עיקרה של המצאת חידוש זה אין לו יסוד ברור לפי שכל חיובה של הקרקע בכל מצותיה ואיסוריה הוא בייחוד קניינה ובעלותה, ולכן הוא מסופק בהפקר, וייחוד קניין פרטי זה מופקע הוא עתה ע"י מכירה זו, ומציאות חיובה של שביתת הארץ מצד עצמה וכללותה תלויה ג"כ במציאות חיובו של האדם מישראל העובדה, ועי' סעי' א, בקונטרס אחרון של שבת הארץ.

הגרייט גורץ: הרב קוק: אין תוקפו של היתר מכירה כשרוב הארץ בידי יהודים (מחניים שם).

הערת הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל: לא אמר ולא כתב שם כך, וכן מבורר ומבואר שם בפנים, וכאן אח"כ.

גם כאן – וביותר – מטעה באופן נורא לתלות באילן גדול דברים שאינם, לאמר בשם רבו בסילוף וזיוף דברי קדשו, ובקיצורם ושינוי צורתם מתוך כך, בהפך מהדרכת חז"ל במורא הרב ותורתו שחיובו לאמר כלשונו בדיוק שלמותה: אין שם בשבת הארץ שום זכר ויסוד לזה שאין תקפו של היתר המכירה כשרוב הארץ בידי יהודים, שם מדובר ביחס אל הפירות של נכרים, והמכירה היא בעיקרה להיתר העבודה, והפרט הזה של איסור פירות שביעית בשל נכרים הוא אמנם גם הוא אחד מן הפרטים, השלושה,¹² שהם מהווים החילוק במצב המציאות שבין דורות הראשונים לדורות האחרונים, ואין לתלוש את הפרט האחד הזה בלבדו ולומר שהוא הוא הקובע את שלילת סידור המכירה בדורות ראשונים ואת אפשרותו בדורות אחרונים, כיוון שיש עוד טעמים אחרים לחילוק זה. ולומר שכל ההיתר – אפילו לאיסור הפירות וקדושתם תלוי בזה; ולא עוד אלא שגם לעניין טעם זה של דין הפירות מסיים שם, בקונטרס אחרון,¹³ שאם יהיה רוב קרקעות בידי ישראל יהיה צורך לדון אם הגזירה של איסור שביעית בפירות נכרים, שנתבטלה ע"י ביטול היישוב, תשוב ותחול ממילא – ונראה פשוט שאינם חייבים בגזירת הראשונים עד שיחדשו עליהם קבלתה.

הגרייט גורץ: הרב קוק זצ"ל מאריך שם מאד בעניין זה, ומבסס את כל* ההיתר כיום על סמך זה שחל שינוי בין דורות הראשונים שרוב אדמות א"י היו בידי יהודים מה שאין כן בזמנו שרוב האדמות היו בידי נכרים אין מקום לגזור על הרוב משום המיעוט... (מחניים שם, עמ' 10).

12. מבוא לשבת הארץ פ"ד.

13. סי' כ עמ' 772.

הערת הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל: מבואר ומבורר שם שלא כל ההיתר מבוסס הוא על סמך זה.

הגרייט גורן: גבולות הארץ לפי התורה לדיני שמיטה – לפי דבריו אלה (של הרב קוק זצ"ל) יש לשאול מה הדין כיום לאחר קום מדינת ישראל כאשר רוב האדמות הן בידי היהודים או ברשות המדינה ומיעוט האדמות נמצאות בידי נכרי? כי בהתפתחות כזאת חשש* הרב קוק זצ"ל בעצמו שלא תועיל ההפקעה ע"י מכירה לנכרי... (מחניים שם).

הערת הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל: לא נזכר שם שחשש שלא תועיל ההפקעה שע"י המכירה, שהחילוק בין רוב או מיעוט בקרקעות שבידנו הוא אחד משלושת הטעמים שבדורות ראשונים לא עשו היתר מכירה, ובקונטרס אחרון לא הסיק כך לתלות בזה את יסוד ההיתר וקימו, ואדרבא גם לענין הפירות הסיק שם שאין מתחדשת שוב גזירה זו של חיוב קדושת הפירות אלא כשמחדשים אותה במיוחד.

הגרייט גורן: ונשאלת השאלה מה תועיל* כיום המכירה לגוי לפי שיטתו זו של מרן הרב קוק בעצמו? (מחניים שם, עמ' 11).

הערת הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל: תועיל גם להיתר עבודה מצד עצמה, וגם להיתר הפירות לפי שאר החילוקים לדורות ביחס לסידור המכירה.

הגרייט גורן: הבדל בין תקנה מקומית לבין תקנת כלל ישראל... אבל איסור שביעית בשל נכרי אם היה קיים בתקופת התלמוד איסור מטעם גזירה אטו ישראל לא הייתה קשורה למקום מסויים, אלא שחז"ל גזרו עליה כשם שגזרו כל הגזרות ותיקנו התקנות לעשות סייג לתורה, והן מחייבות את כלל ישראל לעולם משתי סיבות: ראשונה, משום שבכחם ובסמכותם של חז"ל חכמי התלמוד לגזור עלינו ועל זרעינו תקנות וסייגים מדברי סופרים והם מחייבים אותנו משום לא תסור. ושנית משום שגזרתם לא הייתה צמודה למקום מסוים או לתקופה מסוימת* (מחניים שם, עמ' 12).

הערת הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל: מלבד מה שכנ"ל לא בזה תלוי כל עיקר העניין, הלא גם בזה עצמו אין יסוד לומר שגזירת סייג לתורה שנתבטלה מחמת שינוי המצב במציאות תוסיף להתחדש מעצמה, עם התחדשות המצב, מבלי לדון עכשיו צורך הגזירה ומשמעה.

הגר"ש גורן: ברור* שתמיד חוזר האיסור לכמות שהיה, כל פעם שרוב האדמות נמצאות בידי ישראל, שגזרו על המיעוט של נכרים אטו הרוב של ישראל (מחניים שם, עמ' 13).

הערת הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל: אדרבא הביטול מתוך עצם המציאות יותר מוחלט מביטול שע"י בית דין אחר.¹⁴

הגר"ש גורן: לפי דעת* מרן הרב קוק זצ"ל בעצמו, כפי שהסביר בקונטרס האחרון שלו באריכות, וכמבואר לעיל גם עפ"י דבריו במבוא (מחניים שם).

הערת הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל: מבואר ומבורר שם בהפך כנ"ל, ואינו עניין לעצם המכירה בכלל.

הגר"ש גורן: ולא מצינו היתר גם לשיטתו ליהודי לעבוד בשביעית בשדה נכרי, שכן כתב הכס"מ בפירוש דברי הרמב"ם: פירותיה מותרים כלומר מפני שהשדה של עכו"ם וגם לא נעבד בה עבודה ע"י ישראל, הלכך מותרים – הרי שכל שנעבדה בידי ישראל פירותיה אסורים* (מחניים שם).

הערת הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל: לא כן בדרבנן.¹⁵

הגר"ש גורן: אבל כבר הבאנו לעיל את דברי הגר"א בביאורו יו"ד סי' שלא ס"ק י וס"ק כח ועל פיו* קבע מרן הרב קוק דהא דאמר רבה שאין קניין לנכרי להפקיע מידי מעשר דווקא במידי דאורייתא אבל במידי דרבנן אמרינן יש קניין לנכרי להפקיע... (מחניים שם, עמ' 14).

הערת הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל: ושאר הראשונים,¹⁶ מבוא שבת הארץ פי"א.

הגר"ש גורן: והנה אם כי כל עיקר שיטה זו מתבססת על שיטת הב"י בספרו אבקת רוכל ובכס"מ, הקובע שאין קדושת שביעית חלה על של נכרים, בכל זאת לא מצינו אצלו היתר עבודה לישראל בקרקע של נכרי, אדרבא הוא קובע שם במפורש את איסור* העבודה ע"י ישראל בקרקע של נכרי, גם לשיטתו שאין קדושת שביעית על פירות של נכרים, כנ"ל (מחניים שם).

14. בביטול על ידי בית דין אחר הרי שהבית דין השני התנה שתקופה מסוימת לא תחול התקנה, אולם בביטול בגלל שינוי המציאות, הרי שהדבר התבטל בצורה מוחלטת ללא התנייה לזמן מסוים, וא"כ אפילו כשישתנו התנאים לא בטלה התקנה.

15. עיין שבת הארץ פ"ד הלכה כט הערה 17. חוות בנימין ח"א סי' ט אות יא.

16. עיין שבת הארץ פ"ד הכ"ט הערה 18.

הערת הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל: ולא כן בדרבנן.¹⁷

הגרי"ש גורן: כי גם אם נאמר שלעניין שביעית בזמן הזה שהיא מדרבנן נוקטים יש קניין לעכו"ם בא"י, מ"מ לא* תהא עדיפה מא"י שכבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל, שבוודאי פקעה קדושתה עם חורבן הבית הראשון, ובכל זאת אסור לעבוד בה בשביעית (מחניים שם).

הערת הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל: כאן הפקעה בפועל.¹⁸

הגרי"ש גורן: או כסברת הגר"א בביאורו ליר"ד הנ"ל שבמילי דרבנן נוקטים שיש קניין לעכו"ם כמו בסוריא, אם כי כפי שפירשנו לעיל אין* הדבר דומה לסוריא, וגם לא משמע כן מהרמב"ם... (מחניים שם, עמ' 15).

הערת הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל: מבואר בהגר"א לא כן,¹⁹ ובביטול היובל אין שלמות קדושת הארץ לגבי חיוב מצוותיה.

הגרי"ש גורן: ויש עוד לדון הרבה בצדדי ההיתר של המכירה לגוי מטעם איסור "לא תחנם", "והארץ לא תימכר לצמיתות" לאסור* מכירה לגוי, אבל אין כאן המקום לכך ועוד חזון למועד (מחניים שם, עמ' 16).

הערת הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל: מבואר בישועות מלכו,²⁰ ועי' סוף שבת הארץ²¹ שאין כאן איסור לא תחנם, ועי' מבואר לשבת הארץ פי"ב.

17. לעיל הערה ט.

18. בהיתר המכירה הקרקע כעת שייכת לגוי, ואילו הדיון בעולי מצרים הוא בקרקע ישראל.

19. שהשווה דין ארץ ישראל בזמן הזה לדין סוריא.

20. יר"ד סי' סה.

21. פ"ח הלכה ח אות ה.